

על הניסים ועל הגבורות ועל המלחמות*

פרופ׳ ישעיהו ליבוביץ

היטב חרה לנתן אלתרמן (״מעריב״, 20.12.68) על דברי, שנועדו מלכתחילה ״לפגוע ברגשותיהם״ של יהודים שלהם היה הלאום לאלוהים, המולדת - לתורה, הפאטריוטיזם - לאמונה דתית, הגבורה המלחמתית והכיבושים - לערכים עליונים, אנושיים ויהודיים; לשון אחר - לפגוע ב״יהדות״ המתגלמת בקאניבאליזם הלאומני.

אין סולם ערכים-משותף לי ולנתן אלתרמן ולא אתווכח עמו על ערכים ועל הערכות. אולם לא אוכל לעבור בשתיקה על שיטתו לסדר לעצמו בסיס נוח לוויכוח עמי. הוא תוקף אותי על שפסלתי את השימוש במונחים ״׳קדושה״ ו״נס״ בהקשר לענייני דיומא, לגילויי גבורה מלחמתית ולנצחונות צבאיים, ועל שראיתי בשימוש זה משום ״חילול״; הוא מצביע על העובדה ש״כל לשון שבעולם... מוציאה עניינים ושמות ופעלים מרשות לרשות״, מרשות דתית לרשות חילונית, ושבני-אדם מתכוונים ל״מובנן המושאל של המלים״. האומנם תמים נתן אלתרמן עד כדי כך (או שמא רק מיתמם הוא) לחשוב שעירעורי יצא על מטבעות-לשון שחוקות, שבהן רגילים בני-אדם להשתמש (ורשאים הם להשתמש בהן) בדיבור היום-יומי, ללא כל כוונת מסויימת? והלא ברור הוא, שכל דברי לא היו מכוונים אלא לשימוש במונחים ״קדושה״ ו״נס״ **במשמעותם הדתית דווקא** לגבי תופעות של גבורה מלחמתית והישגים צבאיים, וזוהי המשמעות שבה משתמשים במונחים אלה לגבי מלחמת ששת הימים יהודים ממחנות שונים: גם רבנים-מטעם הרשות החילונית ורבנים-במדי-קצינים - אשר בולמוס הפאטריוטיזם העביר אותם על דעתם ועל דעת <u>קונם</u> - וגם אנשי שררה ועסקנים חילוניים - שהם כופרים-בעיקר כל ימיהם, אבל נזקקים לשם-שמיים ״לעת מצוא״, ז״א: כשדבר זה נוח להם ומשרת את האינטרסים שלהם. צר לי מאוד שבחברה זו נמצא גם משורר, איש-רוח והוגה-דעות עברי.

בהתדיינותו עמי בדבר משמעותה והערכתה של ״הגבורה״ (ז״א הגבורה המלחמתית) שוב מכין נתן אלתרמן לעצמו בסיס נוח על ידי הקביעה הפסקנית, ש״הנבלים הם על פי הרוב גם פחדנים״. קביעה זו היא פנטאסטית ממש: מצינו מכל

ההיסטוריה האנושית, ואף במאורעות ימינו ואפילו בחיי היום-יום, את העובדה המחרידה ששפלות אנושית - שפלות במובן האינטלקטואלי, הנפשי המוסרי, הדתי, לגבי כל הליכי החיים - עשויה לדור בכפיפה אחת עם הכושר לחרף את הנפש ולמסור את הנפש בקרב. לכך נתכוונתי כשהצבעתי על הצלבנים, על הקוזאקים של חמילניצקי, על חילותיו של היטלר, וניתן להוסיף עליהם כהנה וכהנה. האין נתן אלתרמן מכיר את טאראס בולבה של גוגול - את תיאור הבהמיות והסאדיזם שבהתנהגות כלפי "היהודון יענקל", השוכנת בנפשם של אותם אנשים המגלים גבורה עילאית ועמידה בסבל ועינויים במלחמתם באוייביהם?

חבל שאיש-רוח והוגה-דעות כנתן אלתרמן כופה על עצמו התעלמות מן התהומיות שבקיום המוסרי והאנושי ומן הסתירות שבנפשי נפש האדם. אומנם הרקע הפסיכולוגי של התעלמות זו מובן לי מאוד והוא ההונאה העצמית הלאומנית: "שישו בני-מעי, גיבורי מלחמה אנו, ומכאן ראיה שאנו גם חסידים וישרים ותמימים".

לא, נתן אלתרמן: ייתכן שהוכחנו שגיבורי-מלחמה אנו, אולם מכאן אין שום השלכה על השאלה הנוקבת מה מעמדנו - כבני אדם וככבני העם היהודי - מבחינה אינטלקטואלית, נפשית, מוסרית או דתית.

אני פוסל את נסיונו של נתן אלתרמן "לתקן את ההיסטוריה" - במקרה זה את ההיסטוריה של החשמונאים - ברוח האידיאולוגיה הלאומנית האקטואלית. הוא פוסק בפשטות ש"החשמונאים נלחמו... למדינה ריבונית" (אגב - בניסוחו - "נלחמו לא לממלכת כוהנים בלבד אלא למדינה ריבונית" יש משום עקיצה זולה: האמת היא שלא זו בלבד שהחשמונאים לא נלחמו לממלכת כוהנים **בלבד**, אלא שלא נלחמו לממלכת כוהנים כלל - הם נלחמו למען **התורה**). על מי מדבר נתן אלתרמן - על החשמונאים הראשונים או האחרונים? מלחמת החשמונאים בראשיתה וביסודה לא היתה מלחמה "לאומית" בשלטון זר, מלחמה לעצמאות ולריבונות וכו', אלא היתה מלחמת-אזרחים בקרב העם היהודי בין שומרי התורה ובין המתייוונים, והשלטון הזר לא הותקף אלא נעשה צד במלחמה זו של היהודים ביניהם לבין עצמם (השווה מעמד ארה"ב בווייטנאם היום). במלחמה זו זכו החשמונאים בנצחון חלקי והוא שהציל את התורה, וזוהי המשמעות של חג החנוכה. במלחמה ההיא לא הושגה העצמאות המדינית - שלא עליה התנהלה המלחמה: העצמאות והריבונות לא הושגו אלא לאחר מכן, ולא מתוך מלחמה לאומית נגד השלטון הזר, אלא דווקא להיפך - מתוך שהחשמונאים החלו לפעול כ"חרב-להשכיר" בשירותם של בני בית סילוקוס שהתחרו ביניהם על השלטון בסוריה (השווה מדינת ישראל ב-1956 כשכירת-חרב של האינטרסאנטים בסכסוך הסואץ); והעצמאות לא

בוססה אלא על ידי העמדת המדינה במעמד של גרורה של רומא (השווה מעמדנו היום כלפי ארה"ב). צדק נתן אלתרמן - ולא הבין עד כמה צדק - בדבריו, שבמדינה העצמאית שהקימו החשמונאים שררו יחסים "חילוניים בתכלית": היא הפכה תוך דור אחד לעריצות הלניסטית, שבה רדה המלך בעם בעזרת שכיריו התראקיים, וסופה שוב היה מלחמת-אזרחים, שבה הכריע הפעם פטרונה הרומי של מדינה זו. אין לנו אלא להתפלל: ולוואי שהתלות בקאפיטול שעל גדות הפוטומאק לא תיהפך לנו לרועץ, כשהם שהפכה התלות בקאפיטול שעל גדות נהר הטיבר.

ישעיהו ליבוביץ
ירושלים

*מכתב למערכת "מעריב" של פרופ' ישעיהו ליבוביץ מיום 25.12.1968 בתגובה למאמר של נתן אלתרמן "איזהו גיבור" מיום 20.12.1968.

* * *

תגובת נתן אלתרמן

"הימנעות מתשובה - יותר מתשובה לעניין" *

למכתב התשובה של פרופ' ישעיהו ליבוביץ ("מעריב", 25.12.68) רק שתי הערות:

א. בראשית תשובתו טוען כנגדי פרופ' ליבוביץ כי דבריו, שעליהם ערערתי, אכן נועדו מלכתחילה "לפגוע ברגשותיהם של יהודים אשר הלאום היה להם לאלוהים וכו'. כיוון שאת המלים "לפגוע ברגשותיהם" הוא מביא במרכאות-כפולות ניתן לחשוב שהן שלי. רצוני, איפוא, לציין כי תמיד סברתי, וגם כיום אני סבור, שבבואנו לקבוע יחס לעובדות או דעות עלינו לדון עליהן רק לפני בחינה אחת, והיא: אם נכונות הן או אינן נכונות, ולא אם פוגעות הן או אינן פוגעות ברגשות. בכמה וכמה הזדמנויות הטעמתי חשיבותו של קריטריון זה אף במפורש ולא רק במשתמע. לפי בחינה זו, ולא לפי שום בחינה אחרת, דנתי גם על דעותיו של פרופ' ליבוביץ.

ב. את כל תשובתו בנושא העיקרי של הפלוגתא - עניין "חירוף הנפש" - מייחד פרופ' ליבוביץ להתרסה כנגד קביעתי "הפסקנית" שהנבלים הם על פי הרוב

גם פחדנים, כאילו על כך ביססתי את דברי. קביעה זו לא רק שלא היתה "פסקנית", אלא כל עניין זה כולו הבאתי רק במאמר מוסגר, בתוך שאר דברים, ורק כטפל לעיקר, ורק בדעה שהזכרתי, בדרך אגב, במאמרי כי לא לשווא יש סבורים כך. אף כי אני סבור שדעה זו נכונה, נמנעתי מלבסס עליה דברי. העובדה שפרופ' ליבוביץ הניח לכל שאר הדברים ועמד רק על "קביעה" זו, מעידה יותר על הימנעות מתשובה מאשר על תשובה לעניין.

תל-אביב נתן אלתרמן

* תגובת נתן אלתרמן במדור 'קוראים כותבים'. בעיתון מעריב 29 בדצמבר 1968